

BAUDRILLARDOVO ZAPELJEVANJE ŽENSKE Vprašanje subjekta in subjektivitete pri feminizmu in postmodernizmu

Povzetek. *Tekst se ukvarja z odnosom med feminizmom in postmodernizmom, predvsem z vidika konceptov (spolne) 'enakosti' in 'razlike', ki pomembno oblikujejo pomen subjekta na ontološki ravni. Izpostavljen je predvsem problem postmodernističnega odnosa do spola kot pomembne dimenzije družbene realnosti ter s tem odnosa do feminizma. Do spola imajo teoretiki postmodernizma dvojen odnos. Bodisi da to dimenzijo izpuščajo iz analize ali pa jo obravnavajo izrazito ideološko, z izhodišči, ki bi jim lahko pripisali modernost prepleteno z 'romantičnimi' elementi. V pričujočem tekstu je kot primer analizirana Baudrillardova teorija 'zapeljevanja'. Skozi analizo razvoja feminizma drugega vala se izkaže pomanjkljiva utemeljenost te teorije predvsem zaradi uporabe tipično modernih monolitnih kategorij, kot so 'ženska', 'moški', 'feminizem', ki jih Baudrillard postavlja v 'odnose nasprotovanja'.*

Ključni pojmi: *feminizem, postmodernizem, subjekt, subjektiviteta, (spolna) enakost in razlike, Baudrillard, teorija 'zapeljevanja'.*

I

V devetdesetih se o relacijah med postmodernističnimi in feminističnimi teoretskimi perspektivami v družboslovju kar pogosto govori in piše, kar kaže na aktualnost teme in očitno potrebo po iskanju njihovih skupnih točk, razhajanj, predvsem pa na potrebo po kritični osmislitvi perspektiv znotraj obeh linij. Na tem mestu bomo na kratko izpostavili glavne točke, ki feminizem in postmodernizem vežejo in ločujejo. Pri tem naletimo na precejšnjo težavo, kajti tako feminizem kot postmodernizem (pri čemer na tem mestu pri obeh mislimo zgolj na družboslovne teoretske perspektive) težko pojmovno zajamemo in poiščemo njima lastni opredelitvi. Definiranje zaradi kompleksnosti, ki je tolikšna, da oznaki – feminizem, postmodernizem – komaj še uspeta zajemati to, kar naslavljata, postane problem, ki se kaže nerazrešljiv, definicije pa nemogoče.

Določitev glavnih ločnic in skupnih točk feminizma in postmodernizma omejuje vrsta problemov, ki so povezani s kompleksnostjo obeh teoretskih tokov. Tako

* Mag. Alenka Švab, dipl. sociologinja, brez zaposlitve.

lahko na primer rečemo, da je obema skupna kritika razsvetljenskih vrednot, hkrati pa se izkaže, da to ne drži povsem, saj je feminizem vendarle na eni strani res kritičen do razsvetljenske pozicije skozi prizmo spolne dimenzije, na drugi strani pa je moderen emancipatorni projekt. S tega vidika postane neposredno predmet postmodernistične kritike na račun spolne enodimenzionalnosti, esencializma.

Znotraj obeh teoretskih tokov obstaja izredna raznolikost pozicij. Za *feminizem* bi lahko dejali, da ga je danes povsem nemogoče razumeti pod istimi predpostavkami, kot ga je bilo mogoče konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let. Če je bilo v prvih letih feminizem drugega vala mogoče razdeliti v liberalni, radikalni, socialistični, marksistični, je v devetdesetih ta 'klasifikacija' povsem neuporabna¹. Terminologija, vzeta iz politične teorije, ki so jo sicer ravno zaradi moškosrediščnosti s strani takratnega feminizma močno kritizirali, je bila precej politično (aktivistično) orientirana. Politična dimenzija je imela znotraj feminizma dominantno vlogo glede na teoretično produkcijo, če feminizem lahko označimo z njegovo dvojno identiteto – feminizem kot emancipatorni projekt in feminizem kot kompleks različnih teoretskih pozicij. Danes so relacije med teorijo in politiko znotraj feminizma močno spremenjene, politični emancipatorni naboj pa je že povsem drugače in drugam usmerjen, predvsem pa je močno razpršen. Feminizma tako danes ne moremo več razumeti monolitno in najbolj vroče feministične razprave se osredotočajo ravno na vprašanje, ali naj teorija še služi feminističnim političnim interesom (emancipacija žensk) po tako korenitih spremembah kot je 'razgradnja' ontološke osnove feminizma – enotnega ženskega subjekta. Ta je predvsem s psihoanalitsko refleksijo povzročila spremembo razmerij med feministično teorijo in prakso.

Postmodernizem prav tako sestavljajo zelo raznolike pozicije (Flax 1990b) in lahko bi rekli, da je v tem primeru še težje določiti meje kot pa pri feminizmu, ki ima vsaj splošno izhodiščno točko - spol. Nasprotno pa postmodernizem združuje pozicije, ki si med seboj močno nasprotujejo (Butler 1992, 4)². Kljub temu lahko v takšni različnosti najdemo nekaj skupnih izhodiščnih točk: kritika sodobne zahodne kulture, konstrukcija znanja (vedenja), zgodovina in kriza filozofije, konstrukcija moči, koncepti subjektivitete, način konceptualizacije razlike (Flax 1990b, 1988).

Opisani kompleksnosti in raznolikosti pozicij ustrezajo tudi relacije med obema tokovoma. Med feminističnimi premisleki najdemo tako zagovor postmodernizma (Nicholson, Haraway, Flax) kot njegovo najostrejšo kritiko oziroma vsaj skepticizem (Hartsock, Bordo, Benhabib), hkrati pa tudi postmoderniste lahko razdelimo na tiste, ki jim feminizem predstavlja eno od najnevarnejših oblik velike zgodbe (Baudrillard) ter na tiste, ki v njem vidijo postmodernistične nastavke in

¹ Več o problemih definiranja feminizma glej Stanley, Wise (1993), str.48-51.

² V literaturi o postmodernizmu najdemo zelo različne opredelitve: od enačenja postmodernizma s poststrukturalizmom, francoskega feminizma, do prištevanja posameznih teoretikov v postmodernistični krog – tu so najpogostejše naštetí Derrida, Foucault, Deleuze, Kristeva, Irigaray, Cixous, Lyotard, Baudrillard, Rorty idr.

mu ne napovedujejo le preživetja v postmoderni, ampak mu celo obetajo prosperiteto (Rojek).

Ob natančnejšem premisleku lahko rečemo, da feministične in postmodernistične pozicije združuje samo en sklop tematik, ki se nanašajo na kritiko razsvetljenskih vrednot, moderne filozofije, Razuma in njegovih atributov (npr. univerzalnost), modernega razmišljanja (Flax 1990a; Fraser, Nicholson 1990; Grant 1993; Sjørup 1994; Van Vucht Tijssen 1990). Hkrati moramo dodati, da se tudi v teh točkah močno razlikujejo. Medtem ko postmodernisti kritizirajo razsvetljenstvo in njegove glavne ideje na splošno, je feministična izhodiščna točka bolj specifična – spol – kar pomeni, da feministične perspektive večinoma gledajo skozi očala družbene kategorije 'spola'.

Polg glavne distinkcije velja omeniti, da je feministične perspektive nujno ločevati tudi glede njihove 'modernosti'. Tako jih lahko razdelimo vsaj na moderne in post-moderne perspektive, pri čemer so moderne feministične perspektive moderne do enake mere kot katera koli druga pozicija, ki ji v odnosu do postmodernih pripišemo modernost. Ko torej iščemo skupne točke feminizma in postmodernizma, moramo feministične perspektive obravnavati ločeno, kot modernistične in postmodernistične. Z vidika teh delitev se odnosi med feminizmom in postmodernizmom zrcalijo kot *dvojni* – kot obojestranska kritika in strinjanje, pri čemer se postmodernistične kritike največkrat osredotočajo prav na kritiko feminističnih ambicij po legitimaciji feminizma in realizaciji emancipatornih potencialov. In obratno, (modernistične) feministične kritike postmodernizma se največkrat ustavijo pri problemu relativizma pri postmodernističnih perspektivah, nemožnosti enotne politične akcije, pri izgubi izhodiščne točke – spola, predvsem pa pri postmodernistični ignoranci dimenzije spola³.

II

Da bi pojasnili osnove relacij med feminizmom in postmodernizmom, moramo narediti ekskurz v razvoj feminizma drugega vala. Zdi se, da se je feministična problematizacija družbene kategorije spola v obliki feminizma drugega vala razvijala skozi tri delno sukcesivne faze, vsaj kar se tiče razprav o ontološki osnovi feminizma.

V *prvem obdobju*, v šestdesetih in nekje do sredine sedemdesetih let, je, kot že rečeno, prevladovala politična dimenzija feminizma, teoretske refleksije pa so se ji podrejele. Ontološko osnovo je označeval koncept modernega subjekta. Feminizem kot gibanje, ki je izpostavilo spol kot pomembno dimenzijo družbene realnosti, je pod pritiskom političnega diskurza 'zahteval' tovrstno ontologijo v dveh smereh. Najprej v smeri predpostavke enotnega modernega subjekta kot predpogoja za realizacijo emancipacije, in drugič kot problematizacija odnosa razlike 'moški-ženska' (ločevanje glede na spol). Na tem mestu se konceptualizira osnovni problem, ki razvija interne feministične diskusije v problemu enakosti in

³ Ekstenzivni izbor tekstov na to temo najdemo v knjigi *Feminism and Postmodernism* (Nicholson, ed.), 1990, Routledge, New York, London, ter v Flax, 1992.

razlik(e) vse do danes. Bolj natančno, feministične refleksije so se v prvi fazi drugega vala orientirale v probleme razmerij 'moški-ženska' skozi koncepte zatiranja, moči, patriarhata itd., s čimer so se oblikovali nastavki za razprave o enakosti in razlikah v spolnih razmerjih. Nastavke takratnih razprav lahko zasledimo v obliki dileme glede enakosti med moškimi in žensko skozi vprašanje 'ali so ženske enake moškim ali pa različne od njih'. Liberalno orientirani pogledi znotraj feminizma se tu zavzemajo za enakost med spoloma, radikalni pogledi pa za spolno razliko. Enotni subjekt (ženski in moški - prvi kot objekt zatiranja, drugi kot gibalno zatiranja) obstaja pri tem monolitna kategorija oziroma konstrukt, ki napaja emancipatorne potencialne.

Glavno vprašanje, s katerim so se feministke v tistem času ukvarjale, je bil torej problem enakosti/razlike v odnosu do nasprotnega spola. Tiste, ki so vztrajale pri razlikah v tem kontekstu, npr. radikalne feministke, so največkrat uporabljale 'biološke' argumente - biološke razlike med spoloma so bile osnovno izhodišče. Eden iz vrste primerov je teorija Luce Irigaray⁴. V to skupino prištevamo še tiste feministke, ki argumentirajo spolno razliko na podlagi predpostavk o tem, da ženske posedujejo posebno moralo in sposobnost za skupnost (Snitow 1990:24)⁵. Na drugi strani liberalne feministke uporabljajo argumente o družbeni konstrukciji razlik med spoloma in iz tega izpeljujejo ideje o možnosti izbrisanja bioloških razlik za doseg enakosti med spoloma (Snitow 1990:24).

Drugo obdobje v zgodovini feminizma drugega vala je pomenilo prehod k dekonstrukciji enotnega ženskega subjekta. Označuje ga interna kritika enotnega ženskega subjekta, ki se osredotoča predvsem na razlago 'neuspeha' realizacije feminističnega emancipatornega projekta in ciljev, ki so jih zastavile feministke v prvem obdobju. Sistemski (politični) prijemi na osnovi globalizacije spolnega zatiranja so se izkazali za neučinkovite, kot nekakšna farsa, in ne naslavljajo vseh žensk, vsaj na enak način ne. Konkretno se preboj zgodi s t.i. 'voices from the margins' - na primer s črnim feminizmom, ki bele feministke, večinoma pripadnice srednjega razreda, sooči z neuresničljivostjo feminističnih emancipatornih potencialov. "Privilegirane feministke so v večini nesposobne govoriti z, za in o različnih skupinah žensk, ker ali ne razumejo povezanosti med spolnim, rasnim in razrednim zatiranjem ali pa tovrstnega zatiranja ne jemljejo resno. Feministične analize se osredotočajo zgolj na analizo spola in tako ne ponujajo trdne osnove, na kateri bi lahko gradile teorijo" (Hooks 1984,14).

S sprožitvijo tovrstne notranje diferenciacije oziroma bolje rečeno s prepoznanjem diferenciacije, se je izkazala potreba po upoštevanju vrste družbenih dimenzij, ki

⁴ To trditev moramo razumeti le na splošno, saj tudi znotraj tega "tabora" obstajajo pomembne razlike. Luce Irigaray izhaja iz ideje, da znotraj kapitalistične družbe obstaja le en subjekt - moški, medtem ko je ženska kot subjekt manjkajoča, ne obstaja. Da bi se realizirala spolna razlika, je po njenem potrebna revolucija v mišljenju in etiki (Irigaray, 1992:166). Za razliko od Luce Irigaray, (nekateri) ostale radikalne feministke pozicionirajo spolno razliko znotraj kapitalistične družbe. V tem kontekstu teorija Luce Irigaray na prvi pogled izgleda celo kot anti-feministična, saj njena pesimističnost implicira težavnost, če ne celo nezmožnost sprememb s feminističnimi "prijemi".

⁵ Najbolj znan primer je Carroll Gilligan s knjigo "In a Different Voice" (1982), eden novejših tovrstnih primerov pa je knjiga "Women and Moral Identity" Elizabeth Porter (1991).

vstopajo v odnose s kategorijo spola: družbenega razreda, rase, etnične pripadnosti, spolne orientacije, starosti itd.

To drugo fazo bi lahko označili tudi kot premik v razmerju med politično in teoretično dimenzijo feminizma. Če je zaznati v prvi fazi politično predimenzioniranost, se sedaj dogodi premik v 'dobro' teorije, predvsem z vstopom psihoanalize. Pionirsko delo tu opravi Juliett Mitchell z zagovorom Freuda⁶, sledi pa cela vrsta feminističnih psihoanalitskih refleksij, ki z razgradnjo enotnega subjekta načno ontološko osnovo feminizma. V angleškem kontekstu je najbolj znan krog pri reviji *f/m*, predvsem z Elizabeth Cowie in Parween Adams, s konceptualizacijo seksualnega razcepa (*sexual division*)⁷ in seksualne razlike (*sexual differences*). Vse te spremembe razmerij se seveda ne zgodijo brezkonfliktno, ravno nasprotno, šele sedaj priplava na dan do tedaj potlačeno konfliktno razmerje med teorijo in prakso. Reakcije na teoretska izpodbijanja 'prakse' se kažejo v obsodbah teoretičark akademske abstrakcije, ki naj bi s konkretnimi problemi zatiranja naj ne bi imele nobene zveze (Jalušič 1988).

Te obtožbe (vsaj danes) ne delujejo več prepričljivo, ampak reflektirajo notranje probleme feminizma skozi sedemdeseta leta ravno zato, ker so med konkretnimi problemi iz feministične prakse najbolj izstopali prav problemi z monolitno kategorijo 'Ženska'. Problemi so torej prihajali iz prakse, s strani žensk 'z margine', teorija pa jih je le reflektirala in ne obratno.

Tretje obdobje bi lahko označili z več spremembami in aktualnimi vprašanji. Najprej gre za stabilizacijo razmerja med feministično teorijo in prakso. Od druge faze jo lahko ločimo predvsem po tem, da so nekatera dela (npr. Anne Yeatman 1991a,b) poskušala tudi v kontekstu spoznanja o nemožnosti obstoja Feminizma in realizacije emancipatornega projekta najti prostor tudi za novo osmislitev političnega. Gre za nove poizkuse so-bivanja politike in teorije.

Bistveno bolj pomembne spremembe pa se dogodijo na ontološki ravni z razpravami o enakosti in razlikah. Kljub razgradnji enotnega ženskega subjekta v drugi fazi se problem enakosti oziroma razlik v marsičem ni razrešil. Lahko bi rekli, da je do razgradnje prišlo le na ženski strani, 'moški subjekt' pa je še kar nekaj časa ostal neproblematiziran, pod predpostavko globalnega spolnega zatiranja. V tem kontekstu feministične analize ne bi smele slediti esencialističnim predpostavkam, ki "izenačujejo naravo 'moškosti' s problemom moške moči nad ženskami" (Segal 1993,101).

Šele zadnja leta, najbolj intenzivno pa v devetdesetih, se pojavi (feministična) literatura, ki se ustavi tudi pri tem problemu, v obliki študij o moškosti, predvsem razlikah med moškimi. Spekter tem je tu zelo širok in sega od vprašanja spolne identitete do vloge moških v družini. S tem se podirajo stereotipi, predvsem pa se presega vrsta modernih binarnih ekskluzionističnih razmerij, kot so na primer aktivno-pasivno, moški-ženska, objekt-subjekt itd.

⁶ *Feminism and Psychoanalysis*, 1976.

⁷ *Seksualni razcep označuje biološke razlike, seksualne razlike pa družbeno konstrukcijo na osnovi seksualnega razcepa (Adams, 1988).*

V kontekstu feminističnih diskusij o enakosti in razlikah je v devetdesetih tako prišlo do pomembnega preseganja dualistične percepcije. In če so v prvem obdobju feministke sicer kritizirale binarne konstrukcije kot seksistično moške, so paradoksalno še nekaj časa ostale znotraj njih. Kritizirale in zavračale so namreč le tiste dualizme, ki so bili funkcionalni (moški-ženska, subjekt-objekt, aktivno-pasivno) za kritiko družbe z vidika spolnega zatiranja. Obenem pa so se ujele v osnovno dualistično razmerje 'enakost-razlika'. Dilema, na katero stran tega para se postaviti, se je tako izkazala kot ontološka rdeča nit v veliki zgodbi feminizma drugega vala in šele v zadnjih letih so se pojavile rešitve v obliki presejanja tega dualizma (na primer Minow 1990; Scott 1990). Rešitve se torej nakazujejo v presegu dualističnega razmerja po logiki 'ali-ali' ter v analizi "vrst izključenosti - hierarhij, konstrukcije hierarhij in zavrnitev ultimativne 'resnice'" (Scott 1992,16).

Razdelitev feminizma v tri obdobja v tem tekstu se delno prekriva z razdelitvijo feminizma na dve obdobji v 70-tih in 80-tih letih (v Jalušič 1992, 128). Vlasta Jalušič razdeli feminizem drugega vala v fazo boja za enakost in jo označi za izrazito "družbenostno" v smislu osredotočenja na spremembe družbenih okoliščin in "radikalno" s premeščanjem meje med zasebnim in političnim. *Druga faza boja za razlike* se osredotoči na individualno raven, na psihično konstitucijo ženskosti (Jalušič 1992,128).

Na tem mestu prav tako govorimo o prvi fazi kot o "družbenostni", predvsem pa kot o politični, saj so se pretenzije po spremembah v družbi manifestirale kot izrazito politične tako v političnih aktivnostih, terminologiji in političnih parolah (kot je "Personal is political" ipd.). Na ravni razprav o enakosti in razlikah pa se pokaže prepletanost teh dveh nocij in ju zato ne bi mogli ločiti na dve dosledno ločeni fazi. Lahko bi rekli, da v obeh (oziroma vseh treh) fazah najdemo tovrstne teme, le da je tema 'enakosti' najbolj intenzivna v prvi fazi. Razlog za to lahko najdemo v močni identifikaciji s politično dimenzijo feminizma. Razprave o 'razlikah' pa so, kot rečeno, prisotne ves čas, saj gre za ontološki problem. V prvem obdobju skozi radikalni feminizem na nivoju relacije 'moški-ženska', v drugem skozi razgradnjo koncepta enotnega ženskega subjekta in k preusmeritvi analitične pozornosti na 'individualno' - v subjektiviteto, kar se ujema z drugim obdobjem, ki ga navaja Vlasta Jalušič, pa tudi s tretjim obdobjem, ki se med drugim loči od prejšnjega po tem, da razgradi še koncept enotnega moškega subjekta. S tem šele pride do premika k analizi subjektivitete. Lahko bi celo trdili, da je feminizem realiziral premik stran od sistemske ravni z družbeno-kritično pozicijo in ambicijami po družbenih spremembah na individualno raven, ki se osredotoči na analize subjektivitete. Če je bil na 'sistemski' ravni potreben in funkcionalen enoten subjekt kot predpogoj realizacije družbenih sprememb, pa na individualni ravni le-ta postane 'odvečen'.

V kontekstu sprememb v feminizmu drugega vala je torej potrebno razmišljati o razmerjih med feminizmom in postmodernizmom. V tej zvezi se izkaže vsaj dvoje. Najprej, s pozornostjo do 'spola' je feminizem presešel postmoderniste, ki po večini ostajajo slepi za pripoznanje 'spola' kot "osnovnega in konstitutivnega v sodobni zahodni kulturi" (Flax 1990b, 209). In drugič, sicer redka postmodernistična stališča v zvezi z družbeno konstrukcijo spola so izrazito ideološka in

paradoksalno, utemeljena na izrazito 'modernej' osnovi. Eden od primerov je teorija 'zapeljevanja', ki jo je razvil Jean Baudrillard.

III

Baudrillard je svoje poglede na nasprotni spol in na feminizem najbolj eksplicitno razvil v svojem delu "Seduction" (1990). Osnova njegovega razmišljanja je spolnost, ki je moška in predstavlja subjekt (Baudrillard 1990, 6). Subjekt je tisti, ki mora biti zapeljan, medtem ko je (bila) ženska (feminine) zmeraj nekje drugje in predstavlja zapeljevalko, manjkajočo dimenzijo (ibidem, 67). Kot opazi Sadie Plant, je za Baudrillarda zapeljevanje zagotovilo meje med nič in nekaj, to je med smrtjo in življenjem (Plant 1993) in je torej generator vsega: "Dokler je mogoče zapeljevanje, mora obstajati subjekt, ki je zapelj(ev)an" (Baudrillard 1990,6).

Na konceptu zapeljevanja, ki je konvencionalno urejeno in obstaja že od nekdaj (ibidem, 7), Baudrillard utemeljuje tudi svojo kritično pozicijo do feminizma. Feminizmu očita, da ni nikoli uspel soočiti zapeljevanja in falocentrične strukture in zapeljevanju vedno dodeljuje negativne konotacije - prostitucijo in podložništvo (ibidem, 8). Z njegovimi besedami, "(feministke) ne razumejo, da zapeljevanje predstavlja vladanje simboličnemu univerzumu, moč pa pomeni le vladanje realnemu univerzumu. Suverenost zapeljevanja je neprimerljiva s posedovanjem politične ali seksualne moči" (ibidem). Feminizem za Baudrillarda tako pomeni motnjo omenjenega reda, destrukcijo in napako.

Koncept zapeljevanja pade na več točkah njegove argumentacije, ne s pozicije zagovora feminizma, ki je daleč preveč kompleksno, da bi ga lahko branili v enem kosu, temveč v sami logiki njegovih argumentov - na ravni razumevanja 'zapeljevanja' in na ravni kritike feminizma.

Pri konceptu 'zapeljevanja' se zdi, da argumenti ne zdržijo tam, kjer spregledajo, da se oba spola oblikujeta v kontekstu specifične socialne konstrukcije realnosti, v 'realnem univerzumu', ki se, kot Baudrillard sam pove, podreja zakonu moči, zakonu moške dimenzije. Hkrati s tem tudi povemo, da zapeljevanje, ki po Baudrillardu predpostavlja "ritualni red, spolnost in željo, naravni red" (Baudrillard 1990, 21), ne more obstajati kot naravno, od nekdaj dano, konstantno in kontinuirano, nespremenljivo, neodvisno od družbenih sprememb. Pozicioniranje 'ženske' zunaj realnega univerzuma zato v tej luči ostane nerazumljivo in nejasno, saj nima določljive osnove, zgodovinskega izvora. Baurillardu tu manjka argument ravno na najpomembnejši točki - pri pojasnjevanju vira in razlogov kreacije 'zapeljevanja'. Argument, da omenjeno razmerje in odnosi 'moški-ženska' obstajajo 'že od nekdaj', namreč ne deluje prepričljivo. Ravno nasprotno, videti je kot, da je prepleten z 'romantično' dimenzijo, ki pozicionira oba spola na nespremenljivi in naravni mesti, s katerih nobeden od njiju ne more izstopiti.

Še bolj pozorno branje pokaže avtorjevo kar ideološko pripisovanje 'zapeljevanja' 'ženskemu subjektu'. Za njim pa se skriva zagovor moškega subjekta. Baudrillard ne brani 'zapeljevanja' kot takega, ampak moški subjekt, da mu ne bi umanjkal generator procesa - ženska. Zato tudi feminizem predstavlja grožnjo zapeljevanju in s tem hkrati grožnjo preživetju subjekta. Baudrillard se boji situaci-

je, ko bi ženske lahko komunicirale na subjektu (moškemu) nerazumljiv način, kar je izraženo v razmišljanju o histerični ženski, "ki se igra s signali, ne da bi jih delila z drugimi. Kot da bi hotela prilagoditi celoten proces zapeljevanja samo zase" (Baudrillard 1990,120).

Prav tako je na več mestih mogoče izpodbijati pojmovanje subjektivitete pri Baudrillardu. Tako kot večina ostalih teoretikov postmodernizma⁸ razume subjektiviteto (paradoksalno!) v kontekstu monolitnih kategorij 'ženska' in 'moški', ki ju postavi v razmerje nasprotovanja s predpostavko notranje nediferenciranosti. Razlike obstajajo zanj le med spoloma, kar je jasno razvidno iz dualne definicije *moškega*, ki je subjekt, ki naj bi bil zapelj(ev)an, gospodar realnega univerzuma ter njemu nasprotne definicije ženske, ki je manjkajoča dimenzija, namenjena, da zapeljuje, vladarka simboličnega univerzuma (Baudrillard 1990). Razlika/različnost je tu razumljena izključujoče - različen/na pomeni biti eno ali drugo, biti enak/a pa pomeni biti isti/a. Univerzalnost, ki jo Baudrillard pripisuje kategoriji zapeljevanja, tako ne loči dimenzij diferenciacije kot so rasa, razred, starost, spolna orientiranost in vnaprej predpostavlja heteroseksualen odnos. V tem kontekstu lahko njegovo pisanje implicira tudi intepretacijo, v kateri se homoseksualnost zrcali kot nemogoč odnos. Moški, na primer, če striktno sledimo Baudrillardu, niso sposobni zapeljevanja ali pa gre v tem primeru za nenormalen in nemoralen odnos (!?). S tem se omenjena monolitna percepcija postavi nasproti postmodernistični kritiki 'lažnega' enotnega subjekta, pa tudi feminističnim perspektivam, ki spol razumejo kot neoznačljivo polje razlik, "ki jih ne moremo totalizirati ali posplošiti z deskriptivnimi kategorijami identitete, ampak ga razumemo kot mesto permanentne odprtosti" (Butler 1992).

Vprašamo se lahko tudi po poziciji, ki jo Baudrillard zavzema kot pisec. Postavi se na pozicijo, s katere pretendira na upravičenost in univerzalno resničnost svojega modela pred-definiranih kategorij 'moški', 'ženska'. Hkrati spregleda tudi izvor svoje terminologije. Ko dodeljuje vloge moškemu in ženski, namreč 'pozabi', da obema dodeli vlogo 'vladarja' in 'vladarke', s čimer predpostavi tudi hegemonijo ter relacije moči, ki pa so vzete iz 'realnega univezuma'. Razmerja moči so, kot sam pravi, postavljena v realni svet (zapeljevanje pa v 'simbolni univerzum') (Baudrillard 1990, 8) in jih očitno ne moremo zvesti na simbolni svet. Čemu je torej ženska 'vladarka' simbolnega univerzuma, če v tem svetu moč ne obstaja? Prav tako se lahko vprašamo, od kod Baudrillardu kreacija pomenov 'simbolnega', če ne iz realnega sveta. Na tej točki sicer ne moremo Baudrillarda 'obtožiti napačnosti' njegovih predpostavk, lahko pa mu očitamo pomankljivo argumentacijo že v samih izhodiščih teorije 'zapeljevanja'.

Baudrillard zavzema kritično pozicijo do *feminizma* na enak način kot pri razumevanju subjekta - kot monolitno moderno gibanje nasploh, in ne definira posebej konceptov, ki bi se mu zdeli problematični. Ker pa so feministični koncepti notranje diferencirani vsaj vzdolž konceptov enakosti in razlik(e), se lahko vprašamo, kakšen feminizem Baudrillard sploh kritizira. Odgovor smo nakazali vsaj delno skozi opis razvojne poti feministične teorije. Tako postane jasno, da je

⁸ Predmet analize so Rorty, Foucault, Derrida, v Flax 1990b.

predmet njegove kritike zgolj tisti feminizem, ki ga je mogoče združiti v skupino 'feministk enakosti' – torej liberalne struje znotraj feminizma, ki se zavzema za enakost med moškim in žensko. Baudrillard liberalne feministične ideje posploši na celotno gibanje in ga a priori predstavi kot 'napačno' gibanje, ki ne vzdrži njegove razlage zapeljevanja in bistva spolnih razlik na ravni 'moški-ženska'. Feminizem se mu zdi destruktiven boj za pravice žensk, ogrožajoč pri tem moške pravice in univerzalni red razlik med spoloma, vpetene v kompleksen, od nekdaj obstoječ sistem zapeljevanja. Na tem mestu se Baudrillardovo razumevanje feminizma kaže kot pogost primer posplošenega postmodernističnega pogleda na feminizem kot emancipatorni projekt, ki se pretenciozno v imenu "Ženske" bori za prepoznavanje te kategorije kot subjekta.

Omejenost tovrstne percepcije feminizma je očitna vsaj na dveh mestih. Najprej kot pogost primer t.i. "revolucionarne interpretacije feminizma" (Jalušič 1992,126), ki feminizem dojema kot enotno, homogeno in predvsem množično gibanje (ibidem). "V tej interpretaciji je revolucionarno prav investiranje želje v enoten ženski subjekt, ki bi moral biti podlaga za konstituiranje 'podrejenega spola' kot homogene skupine, s čimer bi vse ženske postale potencialne feministke. Ugotavljanje uspešnosti ali neuspešnosti tako pojmovanega feminističnega projekta je potem odvisno od stopnje realizacije predpostavljene enotnosti, kar je podobno želji proletarskega revolucionarnega diskurza, da bi vsi ljudje postali delavci" (Jalušič 1992,126). Baudrillard očitno tako kot vsi ostali teoretiki (vključno s feministkami, ki so uporabljale konstrukt enotnega ženskega subjekta) ostane na tej ravni brez poprejšnjega kritičnega premisleka. Pri vsej skepsi, ki jo premore skozi artikulacijo svoje 'kritične teorije', se ravno v izhodiščnih točkah nevprašljivo naslanja na najbolj ideološko definicijo feminizma, ki so jo tudi feministke s samokritičnostjo že presegle.

Na drugem mestu je razvidno, da 'monolitna' revolucionarna interpretacije ne vzdrži ravno zaradi sprememb znotraj feminizma. Feminizem je bil, vsaj v svoji prvi fazi drugega vala, na eni strani 'velika zgodba' s pretenzijo po legitimizaciji v Lyotardovem pomenu (Lyotard 1991), oziroma razsvetljenjski emancipatorni projekt. Kot tak je predpostavljala notranjo monolitnost in uglašenos preko konstrukta enotnega ženskega subjekta kot 'sine qua non' ženske emancipacije. Po drugi strani pa predstavlja pomembno kritiko razsvetljenstva preko osredotočenja na spol kot pomembno dimenzijo v družbenih odnosih in kot vir ženskega zatiranja. S tem dobi feminizem poseben status kot 'velika zgodba' posebne vrste, saj se je uspel transformirati skozi spremembe na ontološki ravni in ostane "poleg psihoanalize in postmodernizma eden od najpomembnejših teoretskih tokov danes" (Flax 1990b).

In če se na koncu vprašamo po tem, kaj nam Baudrillard vendarle ponuja, ugotovimo, da ravno to, kar je ponujal feminizem še v obdobju 'politične predimenzioniranosti'. Ponuja namreč emancipacijo, razlika pa je le v mestu emancipacije – feministke jo umestijo v 'realno', Baudrillard pa v 'simbolno'. V obeh primerih pa gre za 'zapeljevanje' Ženske.

LITERATURA

- Adams, Parween. 1988. "Zapis o razločku med seksualnim razcepom in seksualnimi razlikami", *Problemi*, št.3.
- Baudrillard, Jean. 1990. *Seduction*, New World Perspectives, Culture Texts Series, Montreal.
- Baudrillard, Jean. 1996. "Plastic Surgery for the Other", v: *Theory - družboslovna revija na INTERNET-u* (http://www.ctheory.com/a33-plastic_surgery.html).
- Butler, Judith. 1992. "Contingent Foundations: Feminism and the Question of 'Postmodernism'", in: J. Butler, J. W. Scott (eds.), *Feminists Theorize the Political*, Routledge, New York, London.
- Flax, Jane. 1990a. "Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory", in: L. J. Nicholson (ed.), *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York, London.
- Flax, Jane. 1990b. *Thinking Fragments - Psychoanalysis, Feminism, and Postmodernism in Contemporary West*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Oxford.
- Flax, Jane. 1992. "The End of Innocence", in: J. Butler, J. W. Scott (eds.), *Feminists Theorize the Political*, Routledge, New York, London.
- Fraser, Nancy, Nicholson, Linda. 1990. "Social Criticism Without Philosophy: An Encounter Between Feminism and Postmodernism", in: Nicholson (ed.), *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York, London.
- Grant, Judith. 1993. *Fundamental Feminism - Contesting the Core Concepts of Feminist Theory*, Routledge, New York, London.
- Hooks, Bell. 1984. *Feminist Theory - From the Margins to the Centre*, Southend Press, Boston.
- Irigaray, Luce. 1992. "Sexual Difference", v: Whitford (ed.), *The Irigaray Reader*, Blackwell, Oxford.
- Irigaray, Luce. 1993. *Je, Tu, Nous - Toward a Culture of Difference*, Routledge, New York, London.
- Jalušič, Vlasta. 1988. "Nemogoča ženska", *Problemi*, No.3, Ljubljana.
- Jalušič, Vlasta. 1992. *Dokler se ne vmešajo ženske*, Krt, Ljubljana.
- Liotard, Francois Jean. 1989. "One of the Things at Stake in Women's Struggles", in: A. Benjamin (ed.), *The Lyotard Reader*, Basil Blackwell, Oxford UK, Cambridge USA.
- Liotard, Francois Jean. 1991. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Manchester University Press, Manchester.
- Minow, Martha. 1990. "Adjudicating Differences: Conflicts Among Feminist Lawyers", in: M. Hirsch, E. Fox Keller (ed.), *Conflicts in Feminism*, Routledge, New York, London.
- Plant, Sadie. 1993. "Baudrillard's Woman: the Eve of Seduction", in: Ch. Rojek, B. S. Turn (eds.), *Forget Baudrillard?*, Routledge, London, New York.
- Porter, Elizabeth. 1991. *Women and Moral Identity*, Allen & Unwin, Australia.
- Scott, Joan W. 1988. *Gender and the Politics of History*, Columbia University Press.
- Scott, Joan W. 1990. "Deconstructing Equality Vs. Difference: Or, the Uses of Poststructuralist Theory for Feminism", in: M. Hirsch, E. Fox Keller (eds.), *Conflicts in Feminism*, Routledge, New York, London.
- Scott, Joan W. 1992. "'Experience'", in: J. Butler, J. W. Scott (eds.), *Feminists Theorize the Political*, Routledge, New York, London.
- Segal, Lynne. 1993. "Premiki: ženske studije in prihodnost feminizma" ("Moving On: Women Studies and the Future of Feminism"), v: E. D. Bahovec (ed.) *Od ženskih študij k feministični teoriji (From Women Studies to Feminist Theory)*, CKZ, Ljubljana.
- Sjorup, Karen. 1994. "A Sociological Concept of Gender in Postmodern Society", *History of European Ideas*, Nos.4-6.
- Snitow, Ann. 1990. "A Gender Diary", in: M. Hirsch, E. Fox Keller (eds.), *Conflicts in Feminism*, Routledge, New York, London.

- Stanley, Liz, Wise, Sue. 1990. "Method, Methodology and Epistemology in Feminist Research Processes", in: L. Stanley (ed.), *Feminist Praxis: Research, Theory and Epistemology in Feminist Sociology*, Routledge, London, New York.
- Van Vucht Tijssen, Lieteke. 1990. "Women between Modernity and Postmodernity", in: B. S. Turner (ed.), *Theories of Modernity and Postmodernity*, SAGE Publications, London, Newbury Park, New Delhi.
- Yeatman, Anna. 1991a. "Postmodern Critical Theorizing: Introduction", *Social Analysis*, Special Issue - "Postmodern Critical Theorizing", The University of Adelaide, Australia.
- Yeatman, Anna. 1991b. "Postmodernity and Revisioning the Political", *Social Analysis*, Special Issue - "Postmodern Critical Theorizing", The University of Adelaide, Australia.